

Eeuw geleden begon de verwoestende werking van de Eerste Wereldoorlog

Drama en geluk in de marge van de Grote Oorlog

De Grote Oorlog van 1914 tot 1918 kostte niet alleen aan bijna tien miljoen jonge mannen het leven. Ook de rundveeverbetering in België kreeg te maken met onherstelbare verliezen. Vooral de veehouders in West-Vlaanderen en hun historische Casselkoeien kregen het zwaar te verduren.

tekst **Reimer Strikwerda**

Nog even en het is een eeuw geleden dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Nederland bleef neutraal, België was dat ook van plan. Daar kwam al snel een streep door toen de Duitse troepen (anders dan de bedoeling was) besloten via België op te rukken naar Frankrijk en onverwacht weerstand ondervonden van het bescheiden Belgische leger. Op 1 augustus mengde ook Engeland zich in de strijd en stuurde soldaten het Kanaal over. Bij het West-Vlaamse stadje Ieper groeven de beide partijen zich in. Jarenlang hiel-

Klaprozen, gerezen uit omgewoelde aarde: symbolen van de Grote Oorlog

den de legers elkaar in evenwicht in een landschap dat meer en meer veranderde in een modderpoel, toen de Belgische bevelhebber, koning Albert, besloot het gebied vanaf de kust bij Nieuwpoort tot de vallei van het riviertje de IJzer onder water te zetten. In de loopgraven rond Ieper vonden honderdduizenden jonge mannen een verschrikkelijke dood. De inundatie van de IJzervallei had niet alleen gevolgen voor de strijdende legers, ook de landbouwers kregen er terdege mee te maken. Boeren moesten hun hoeven verlaten en voor zover dat mogelijk was, probeerden ze hun vee naar droge oorden te brengen. Het Belgische leger

Leopold Frateur (1877-1946)

Als 22-jarige werd Frateur benoemd tot hoogleraar zoötechniek aan de universiteit van Leuven, waar hij het gedachtegoed van Gregor Mendel propageerde. Enkele jaren later vroeg het Belgische mi-

nisterie van Landbouw hem de theorie toepasbaar te maken voor de rundveehouderij, die tot dan, mede door een gebrekkige organisatie en de kleinschaligheid van de bedrijven, vrijwel geen vooruitgang liet zien. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog maakte hij zijn plannen bekend,

maar pas erna kon het 'stelsel Frateur' realiteit worden: de eerste keurkwekerijen kwamen tot stand om de zuiverheid van de acht Belgische runderrassen te bevorderen. De grote architect van de omwenteling zag zijn idealen slechts mondjesmaat werkelijkheid worden.

Folkert Posthuma (1874-1943)

Na zijn landbouwkundige opleiding in Wageningen en het Duitse Halle kon Folkert Posthuma in 1899 aan de slag als zuivelconsulent in Drenthe. In 1905 werd hij secretaris van de zuivelbond FNZ. Vooral

door zijn overtuigende spreekbeurten kreeg hij landelijke bekendheid, zodat hij in 1914 werd benoemd als minister van Landbouw, Nijverheid en Handel. Posthuma nam ingrijpende besluiten op het gebied van im- en export en de voedselvoorziening. Na de oorlog bekleedde

hij een veelheid van functies op een breed gebied: in 1933 legde hij in één keer 24 bestuursfuncties neer om zich te kunnen concentreren op zijn verweer tegen het crisisbeleid van de regering. Zijn Duitsgezinde houding werd hem in 1943 fataal: hij werd in zijn huis neergeschoten.

Fries fokvee in 1914 nog net op tijd veilig in Engeland

Het Britse zwartbontstamboek werd opgericht in 1909 en al snel werd duidelijk dat een impuls vanuit Friesland door veel leden noodzakelijk werd geacht. Maar import vanuit Nederland was onmogelijk, sinds de mond-en-klauwzeer daar geregeld huishield. In 1911 werd de ziekte op meer dan 70.000 rundveebedrijven geconstateerd.

Het bestuur van 'the British Friesian Cattle Society' wist met de Britse regering een afspraak te maken om jonge dieren in Friesland aan te kopen, wanneer absolute geheimhouding gegarandeerd kon worden. Voorzitter Trevor Williams en secretaris George Hobson oriënteerden zich en in september 1913 zaten de Britse deskundigen op de tribune tijdens de grote landbouwtentoonstelling in Den Haag. Daar zagen ze de bedrijfsgroep van Simon Knol uit Hartwerd zegevieren en vooral waren ze onder de indruk van de nazaten van de stier Ceres uit de stal van Hoite Schaap uit Deersum.

In 1914 kwam een kleine commissie naar Friesland om veertig jonge stieren en twintig hokkelingen aan te kopen, in Engeland werd in alle stilte een veeboot gecharterd. Die was op 31 juli nauwelijks vanuit Harlingen in de haven van

Tilbury gearriveerd, of Engeland verklaarde Duitsland de oorlog. De ruim 300 leden van het jonge stamboek – die garant stonden voor de aankoop – konden tevreden zijn, maar de regering had bevolen dat het vee nog drie maanden in quarantaine moest blijven voordat het tijdens een openbare veiling verkocht mocht worden: alleen aan stamboekleden.

De zestig jonge dieren waren in Friesland aangekocht voor 29.330 gulden, tijdens de quarantaine ging een stier dood, maar tijdens de veiling bracht de rest in totaal 179.150 gulden op. 'Een reusachtig bedrag', schreef FRS-secretaris Edzard van Welderen baron Rengers en haast met enige jaloezie merkte hij op dat het Britse stamboek er 'na aftrek van de aankoop en de onkosten ongeveer 120.000 gulden aan over houdt'.

De invloed van de Friese import was enorm. Secretaris George Hobson schreef in 1930 dat 'er in de British-Friesian fokkerij vrijwel geen zwartbonten zijn te vinden, die geen bloed van de '14-import uit Holland in de aderen hebben'.

Een van de invloedrijke importstieren bleek Adema 50 uit stal Knol. Hij was via vader Pel 17 – de aanvoerder van de win-

Adema 50, importstier uit 1914

nende bedrijfscollectie in 1913 – een kleinzoon van de stier Zeppelin en van de bijzondere fokkoe Pel 11, die ruim 17 jaar oud werd. Zijn moeder was de koe Adema 35, die in stal Knol de rechtstreekse stammoeder werd van beroemde fokstieren als Adema's Athleet en Adema 197.

Geen wonder dat Findlay (imp) Adema 50th – zoals hij in zijn nieuwe vaderland heette – naam maakte als fokstier, terwijl George Hobson in 1930 van de vrouwelijke importdieren meldde dat ze op vele fronten uitblonden, zoals een mals voorkomen, vetgehalte en levensduur.

Beeld van het West-Vlaamse dorp Elverdinghe bij leper aan de vooravond van de oorlog

was daarbij zo veel mogelijk behulpzaam, het had er alle belang bij dat de soldaten voedsel tot hun beschikking konden houden. Maar van de 60.000 runderen die op transport gingen naar Antwerpen, kwamen er maar een 10.000 levend aan.

Modderige trechterevelen

Met de Belgische rundveestapel stond het er vóór de Grote Oorlog bepaald niet rooskleurig voor. Veekweeksyndicaten en stamboeken kwamen maar niet van de grond, omdat de boeren het veel te veel moeite vonden om de gegevens – bijvoor-

beeld die van de melkcontrole – van hun paar beesten vast te leggen. Ze hadden wel andere zaken aan hun hoofd, bijvoorbeeld de boterproductie en -verkoop.

Maar toch, de ambitieuze Leuvense hoogleraar Leopold Frateur (zie kader) bleef volhouden dat het mengelmoes van Belgische rundveerassen voldoende mogelijkheden bood om in zuivere vorm gehandhaafd te blijven. Dat gold zeker voor het Vlaamse ras in het oorlogsgebied

Nadat de IJzervlakte onder water was gezet, werd het vee afgevoerd

rond de IJzer, het Casselse ras, sterk verwant aan – want 'uit dezelfde raswieg gesproten' als – het vee uit het aangrenzende gebied van Noordwest-Frankrijk. De dichter Guido Gezelle had aan de mahonierode Casselkoeien nog zijn beroemde gedicht gewijd.

Maar na de oorlog meldden twee verkeners van het verwoeste land: 'O dat schoon West-Vlaanderen van voorheen! Hoe is het toegetakeld! Wat langs den Yzer te zien is aan jammer en ellende is eenvoudig onbeschrijflijk. Wat van vroe-

Op Belgische kerkhoven, zoals te Poperinge, liggen vele gesneuvelde soldaten begraven

ger een lachende pachthoeve was, blijft nog een hoop puin over. Waar vroeger de vruchtbare vlakte met rijken oogst prijkte, strekt zich nu een onafzienbare wildernis uit van modderige trechterevelen met riet en lis en met allerlei onkruid begroeid. Het paaltje daar met het bordje duidt de plaats aan waar voorheen een bloeiend dorp u tegenlichte.’

Werd de totale rundveestapel tijdens de

oorlog van ruim 1,8 miljoen dieren gereduceerd tot minder dan 1,3 miljoen tijdens de telling in 1919, van de veestapel in West-Vlaanderen van 278.000 stuks in 1913 bleven slechts 86.000 stuks over na de oorlog. Trouwens ook Oost-Vlaanderen zag ruim de helft van de koeien vernietigd.

Niets bleef de rundveehouderij bespaard, want in het bezette deel van België wer-

den de beste fokdieren opgeëist, terwijl een ander deel werd gebruikt als vleesrantsoen voor de legers. De conclusie moest dan ook zijn dat de veestapel niet alleen enorm was ingekrompen, maar dat ook de kwaliteit van de overgebleven dieren sterk was gedaald.

Gouden tijd voor stamboeken

In het neutrale Nederland vonden niet alleen meer dan een miljoen Belgische evacués onderdak, veel boerenzoons werden juist in de hooitijd van 1914 onder de wapenen geroepen.

Ingrijpender werden in de loop van de oorlogsjaren de problemen op het gebied van de voedselvoorziening, die – zo bleek – voor een belangrijk deel afhankelijk was van de invoer van buitenlandse granen. En die werd door de oorlogsomstandigheden, zoals het gevaar voor zeeschepen, zeker toen Amerika zich met de strijd bemoeide, ernstig belemmerd. Minister Folkert Posthuma (zie kader pagina 24), hier en daar toch al niet geliefd vanwege zijn openlijke pro-Duitse houding, joeg met name de veeboeren tegen zich in het harnas toen hij hen verplichtte een belangrijk deel van hun grasland te scheuren voor graanteelt.

Ook een aantal keurmeesters van het NRS-stamboek werd gemobiliseerd, zodat het inspectiewerk vertraging opliep. Daar viel mee te leven, belangrijker werd op den duur dat de export helemaal stil kwam te liggen. In augustus 1915 kwam

Frans Adolf haalde zijn eindbestemming Zuid-Afrika niet

Op de nationale tentoonstelling van 1913 in Den Haag maakte Florens Groneman uit het Noord-Hollandse Wieringerwaard een prachtig debuut: zijn bedrijfsgroep won de hoofdprijs. Een van de blikvangers was de fokstier van dat moment: Frans Adolf, gefokt door buurman Klaas Kaan en representant van generaties Fransstieren. Groneman kocht het kalf eind 1912 voor 250 gulden omdat hij in hem de ideale nieuwe fokstier zag. Daarom sloeg hij diverse lucratieve aanbiedingen af die hij kreeg toen de stier met 84,3 punten in het NRS was ingeschreven, maar zeker nadat Frans Adolf in 1913 in Den Haag had geschitterd en op de voorjaarskeuring van 1914 in Wieringerwaard (met extra punten voor afstamming) 98 punten had gekregen. Dat was nog eens nieuws!

Pas in de loop van het jaar ging Groneman door de bocht voor een bod, omdat hij een jaargang prachtige kalveren van de stier had. Een Zuid-Afrikaanse koper had 3500

gulden betaald. Op 3 juni 1914 ging de stier met een aantal vrouwelijke dieren in Rotterdam aan boord van een Duits schip. Maar halverwege de lange tocht richting Kaapstad kreeg de kapitein per radio het bericht uit te wijken naar een haven in het neutrale Portugees Afrika: de oorlog was uitgebroken en men vreesde dat het schip zou worden gevorderd.

Alle dieren werden van boord gehaald en geslacht, ‘ook Frans Adolf, die het slachtoffer werd van een nieuw ontwikkelde communicatietechniek’, zo schreef Volkert Nobel in zijn boek over de Gronemanfamilie.

De jaargang dochters van de stier stonden in de boerderij in de Anna Paulownapolder te wachten op hun eerste afkalven, toen deze bij de januaristorm van 1916 totaal werd verwoest. Maar één van de zeventien dochters van Frans Adolf overleefde de overstroming en die moest enkele jaren later worden afgemaakt.

Florens Groneman was een gebroken

man, die deze ramp aangreep om (met succes, zo zou naderhand blijken) nieuwe fokstammen op te bouwen uit door hem al lang bewonderde Friese koeienfamilies.

Frans Adolf, slachtoffer van de oorlog in een neutraal land

FRANS ADOLF 485, d. Frans 57 166 u. Maartje 9 6087; f. K. K. Kaan en eig. F. A. F. Groneman in de Wieringerwaard. Deze prachtstier werd voor f 3500 naar Zuid-Afrika verkocht, welk land hij nooit heeft bereikt. Hij sneefde als slachtoffer van den wereldoorlog in een neutrale haven.

Belgische evacués in het Nederlandse vluchtoord bij Uden

minister Posthuma met de mogelijkheid om vee dat in een stamboek was ingeschreven, te exporteren naar Duitsland of Oostenrijk. Het ging al snel om duizenden dieren, waarvoor de stamboeken een toestemmingsbewijs van 15 gulden aan exporteurs konden verstrekken.

Het werden gouden tijden voor de stamboeken, de ledenaantallen groeiden en het NRS kwam zelfs in de verleiding zelf de lucratieve export ter hand te nemen. Uiteindelijk koos men voor een tussenoplossing: de Vee-Export- en Handelsvereniging van de Leden van het NRS met Floor Hartog als ambitieuze directeur en NRS-bestuurder Jan Luchies Nysingh uit De Wijk als president-commissaris.

Veeverbetering weerbarstig

Het geteisterde België bleef als afzetland van Nederlands fokvee van zeer bescheiden betekenis. Immers, Frateur had in zijn schema voor ras- en gebiedsomschrijving van 1919 maar een beperkte invloed voor de Nederlandse zwart- en roodbonten ingeruimd.

Hij mikte op de kracht van de eigen koeienrassen, waarvan hij via strakke schema's van haast extreme inteelt de sterke punten wilde verankeren. Daarin kreeg hij niet alleen de steun van de eigen veeteeltconsulenten, maar ook van de

Nederlandse internationaal erkende geneticus Arend Hagedoorn. Die vond het bijvoorbeeld zeer te betreuren dat de Noord-Hollandse fokker Florens Groneman na de dood van een generatie jonge koeien nieuw fokmateriaal zocht in Friesland. Hagedoorn vond dat een voorbeeld van het kruisen van rassen.

Leopold Frateur was een realist: hij schatte na het einde van de Grote Oorlog dat het minstens achttien jaar zou duren voor de werkelijke resultaten van zijn 'stelsel' konden worden beoordeeld. De oorlog was nog nauwelijks voorbij of mond-en-klauwzeer stak de kop weer op – de Duitse bezetters werden er zelfs van verdacht dat ze tijdens hun aftocht het virus alle kans gunden. Met hulp van de Franse burens lukte het de veehouders in West-Vlaanderen nieuwe impulsen te geven aan het rode Vlaamse ras, ruim veertig jaar later stond in het beroemde kistation van het Franse Douai naast Friese stieren als Jelsumer Gerard Wouter en Adema 584 de mahoniebruine Beau-Sire. De glorie bleek nog korter van duur dan die van de zwartbonten: beide rassen zijn intussen min of meer zeldzaam.

Ook de fokkerijtheorieën van Leopold Frateur en Arend Hagedoorn bleken achterhaald. |

In 1914 stuurde Leendert de Geyter uit Huise zijn stier nog naar de keuring in Gent

In het Groningse Amsweer is op 78-jarige leeftijd overleden **Aad van Velzen**. In 1974 vertrok hij vanuit het Zuid-Hollandse Schipluiden naar Amsweer, waar hij bouwde aan een productieve melkveestapel, die vooral opviel door een hoge levensduur. Samen met zijn broer Kees, die werkte bij HG en CR Delta, koos hij soms minder populaire fokstieren, die op dit punt uitblonken. In 2004 deed Aad van Velzen zijn boerderij over aan zijn zoon Arno.

Aad van Velzen

Albert Reurink

Albert Reurink (52) is toegetreden tot de directie van de Amerikaanse ki-organisatie Accelerated Genetics. Reurink draagt binnen de directie de verantwoordelijkheid voor de marketing buiten de VS. Reurink startte zijn loopbaan bij Holland Genetics waar hij de verkoop van sperma naar het buitenland invulling gaf. Van 2002 tot 2006 zette hij voor de Britse ki-organisatie Cogent de spermaverkoop in West-Europa op. De laatste jaren was Reurink in dienst van Genus ABS.

Paul Vriesekoop (56) gaat voor CRV aan de slag als managing director Zuid-Amerika. Vriesekoop verhuist daarvoor naar Brazilië, waar ki-station CRV Lagoa is gevestigd. Voordat Vriesekoop in 2013 in dienst trad bij CRV, was hij werkzaam bij Wageningen Livestock Research.

Jan Venneman (64) wordt de directeur van het European Forum For Farm Animal Breeders (EFFAB). EFFAB is een platform van fokkerijorganisaties dat lobbywerk verricht in Brussel rondom zoötechnische regelgeving. Venneman werkte afgelopen zeven jaar voor CRV als directeur internationale relaties, maar werd vooral bekend toen hij negen jaar lang directeur was van Veepro Holland.